

Research Paper

Identification and Classification of Mental Patterns of Farmers with Multifunctional Farms Regarding Extension of Multifunctional Agriculture

*Ahmad Basami¹, Amir Alambeigi², Fatemeh Ertiaei³

1. PhD, Department of Agricultural Extension, Faculty of Agricultural Economics and Development University of Tehran, Karaj, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Agricultural Extension & Education, Faculty of Agricultural Economics and Development, University of Tehran, Karaj, Iran.

3. Assistant Professor, Department of Agricultural Extension & Education, Faculty of Agricultural and Natural Resources, Higher Educational Complex of Saravan, Saravan, Iran.

Citation: Basami, A., Alambeigi, A., & Ertiaei, F. (2020). [Identification and Classification of Mental Patterns of Farmers with Multifunctional Farms Regarding Extension of Multifunctional Agriculture (Persian)]. *Journal of Rural Research*, 11(3), 496-511, <http://dx.doi.org/10.22059/jrr.2020.301044.1492>

doi: <http://dx.doi.org/10.22059/jrr.2020.301044.1492>

Received: 15 April 2020

Accepted: 02 July 2020

ABSTRACT

Multifunctional agriculture as a new paradigm for agriculture and rural development has been considered by the world as a response to social, economic, and environmental challenges. Current mixed method research used the Q-method to examine and explain farmers' mental patterns regarding extension of multifunctional agriculture. In the qualitative step, the purposeful and snowball sampling methods were used to interview 11 academic experts. Analyzing data collected with MAXQDA12 software led to the extraction of 61 statements. 48 statements were selected as the Q sample. In the quantitative step, after collecting data from sorted Q statements by 16 farmers with multifunctional farms (N= 21), this data was analyzed using Q factor analysis in SPSS25 software. The result showed that 16 farmers surveyed had four mental patterns regarding extension of multifunctional agriculture, including Proponents of understanding the importance and benefits of multifunctional agriculture and limitations of productivist agriculture, Proponents of multifunctional agriculture facilitation and encouragement policies and extension and education factor, Proponents of farmers' entrepreneurial skills and community demand for multifunctional agriculture, and Proponents of farm characteristics. These patterns account for 84.20% of the total variance. The first mental pattern (26.86%) and the second mental pattern (23.51%) explained a greater share of the total variance.

Key words:

Multifunctional agriculture, Mental pattern, Rural development, Zerivar Lake

Copyright © 2020, Journal of Rural Research. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-noncommercial 4.0 International License which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages, provided the original work is properly cited.

Extended Abstract**1. Introduction****I**

n recent years, villages around Zerivar lake have faced many economic, social, and environmental challenges

such as recurring colds in crops, the diminishing role of conventional agriculture in the rural economy, the inefficient use of chemical inputs, nutritionism and lake's premature aging, habitat degradation and biodiversity reduction, youth's lack of interest in agriculture, migration and rural population decline. On the other hand, multifunctional agriculture as a new paradigm for agriculture

* Corresponding Author:**Ahmad Basami, PhD****Address:** Department of Agricultural Extension, Faculty of Agricultural Economics and Development University of Tehran, Karaj, Iran.**Tel:** +98 (910) 8863602**E-mail:** a.basami@ut.ac.ir

and rural development has been considered by the world as a response to social, economic, and environmental challenges. Multifunctional agriculture means that agriculture beyond its role of producing food also has several other functions such as the production of different kinds of goods and services, and covering a wide range of society's demands. In the present study, multifunctional agriculture means non-agricultural activities for improving the economic independence of the farm.

2. Methodology

Current mixed method research used the Q-method to examine and explain farmers' mental patterns regarding extension of multifunctional agriculture. In the qualitative step, interviews were conducted purposefully with 11 academic experts. Analyzing data collected with MAX-QDA₁₂ software led to the extraction of 61 statements. After reviewing the validity of the statements by three experts and three farmers with multifunctional farms, 48 statements were selected as the Q sample. In the quantitative step, after collecting data from sorted Q statements by 16 farmers with multifunctional farms, the data were analyzed using Q-factor analysis in SPSS₂₅ software. To test the reliability of the research results, the test-retest method was used and 20% of farmers re-evaluated the Q sample statements. The correlation coefficient was 0.82, which indicates a high level of reliability.

3. Results

The result of Q factor analysis showed that 16 farmers surveyed had four mental patterns regarding extension of multifunctional agriculture, including Proponents of understanding the importance and benefits of multifunctional agriculture and limitations of productivist agriculture, Proponents of multifunctional agriculture facilitation and encouragement policies and extension and education factor, Proponents of farmers' entrepreneurial skills and community demand for multifunctional agriculture, and Proponents of farm characteristics. These patterns account for 84.20% of the total variance. The first mental pattern (26.86%) and the second mental pattern (23.51%) explained a greater share of the total variance.

4. Discussion

Based on the results of this study and the evidence available in previous studies, factors like described benefits of multifunctional agriculture such as the economic, social and environmental benefits and the vulnerability of productivist agriculture for farmers, facilitation and encouragement policies such as special loans with appropriate

bank interest rates, tax exemptions and easy rules that facilitate the development of new businesses, extension and education factor including paying attention to the role of entrepreneurial and progressive farmers in multicultural agriculture and holding training courses on multifunctional agriculture, identifying society's expectations of non-productive agricultural functions and focusing on farms that have a better potential for multifunctional farming can help extend and develop these types of farms.

5. Conclusion

Multifunctional agriculture is formed as a result of the linkage among four factors. The recognition of these factors is very effective in planning for the extension and development of this type of agriculture. Among these four factors, the two factors of understanding the benefits of multifunctional agriculture and limitations productivist agriculture, as well as facilitation and encouragement policies and extension and education factor played a more prominent role in creating multifunctional farms. In addition, farms located on the main routes (near the lakes, roads, and villages) which have a garden use have better conditions for multifunctionality.

Acknowledgments

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declared no conflicts of interest

شناسایی و دسته‌بندی الگوهای ذهنی کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی نسبت به ترویج کشاورزی چندکارکردی

احمد باسامی^۱، امیر علم بیگی^۲، فاطمه ارتبائی^۳

- ۱- دانش‌آموخته دکتری، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی، دانشگاه تهران، کرج، ایران.
 ۲- استادیار، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی، دانشگاه تهران، کرج، ایران.
 ۳- استادیار، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، مجتمع آموزش عالی سروان، سروان، ایران.

حکیده

تاریخ دریافت: ۲۷ فروردین ۱۳۹۹
 تاریخ پذیرش: ۱۲ تیر ۱۳۹۹

کشاورزی چندکارکردی به منزله پارادایم نوین توسعه کشاورزی و روستایی به عنوان پاسخی به چالش‌های اجتماعی، اقتصادی و محیط زیستی مورد توجه جهانیان قرار گرفته است. از این رو مطالعه پیش‌رو به شیوه آمیخته و با استفاده از روش کیو، به تحلیل الگوهای ذهنی کشاورزان نسبت به ترویج کشاورزی چندکارکردی می‌پردازد. در گام کیفی، با استفاده از رویکرد هدفمند و روش نمونه‌گیری گلوله برفی با ۱۱ نفر از صاحب‌نظران دانشگاهی مصاحبه شد. تحلیل داده‌های گردآوری‌شده با نرم‌افزار MAXQDA₁₂ منجر به استخراج ۶۱ گزاره شد. از این تعداد، ۴۸ گزاره به عنوان نمونه کیو انتخاب شد. در گام کمی، پس از جمع‌آوری اطلاعات حاصل از مرتب‌سازی کیو توسط ۱۶ نفر از کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی (N = ۲۱)، این اطلاعات با روش تحلیل عملی کیو در نرم‌افزار SPSS₂₅ تحلیل شد. نتایج نشان داد، ۱۶ کشاورز مورد مطالعه در مجموع چهار الگوی ذهنی در مورد ترویج کشاورزی چندکارکردی داشتند که عبارت‌اند از: حامیان درک اهمیت و منافع کشاورزی چندکارکردی و محدودیت‌های کشاورزی تولیدگر، حامیان سیاست‌های تسهیل و تشویق‌کننده و عوامل آموزشی و ترویجی، حامیان مهارت‌های کارآفرینی کشاورزان و تقاضای جامعه برای کارکردهای غیرتولیدی کشاورزی، حامیان ویژگی‌های مزرعه در چندکارکردی کردن مزارع کشاورزی. این الگوها در مجموع ۸۴/۲۰ درصد واریانس کل را تبیین کردند. الگوی ذهنی اول (۲۶/۸۶ درصد) و الگوی ذهنی دوم (۲۳/۵۱ درصد) سهم بیشتری از واریانس کل را تبیین کردند.

کلیدواژه‌ها:

کشاورزی چندکارکردی، الگوی ذهنی، توسعه روستایی، دریاچه زریوار

مقدمه

فراتر از آن در حال ظهور است (Castree & Braun, 1998; Arovuori et al., 2016) که از این الگو تحت عنوان کشاورزی چندکارکردی یاد می‌شود. در کشاورزی تولیدگر نقش اصلی کشاورز تولید غذا است اما در کشاورزی غیرتولیدگر یا کشاورزی چندکارکردی کشاورز اضافه بر تولید غذا، محصولات یا خدماتی که تناسب بیشتری با تقاضای جامعه دارند ارائه و نقش گسترده‌تری ایفا می‌کند (Wilson, 2007). کشاورزی چندکارکردی به‌عنوان پاسخی به چالش‌های محدودکننده اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیط‌زیستی در روستاها مطرح شده است (Yazdanpanah, 2018)، به گونه‌ای که به‌عنوان یکی از ابعاد اصلی طراحی سیاست‌های توسعه روستایی (Ragkos et al., 2015) به ویژه تحت شرایط تغییرات محیطی با توجه به تأثیر در پایداری نظام‌های کشاورزی موردتوجه قرار گرفته است (Yu et al., 2019). کشاورزی چندکارکردی می‌تواند در افزایش درآمد کشاورزی، ساماندهی بخش کشاورزی متناسب با نیازهای جامعه،

امروزه بحران‌های اجتماعی، اقتصادی و محیط زیستی منجر به ترغیب کشاورزان جهت جستجوی راهکارها و منابع درآمدی جدید شده است. یکی از این راهکارها توسعه فعالیت‌های جدید غیرکشاورزی در مزارع است (Seunke et al., 2013). توسعه فعالیت‌های جدید غیرکشاورزی توسط کشاورزان به‌عنوان گذار از تولیدگرایی^۱ به الگوی غیرتولیدگرایی^۲ یا چندکارکردی^۳ کشاورزی توصیف می‌شود (Wilson, 2007, 2008). با توجه به مسائل کشاورزی تولیدگر، برخی استدلال می‌کنند این نوع نظام کشاورزی که تنها هدف آن تولید مواد غذایی است با پایان چرخه حیات خود روبه‌رو بوده و الگوی جدیدی از کشاورزی با اهدافی

1. productivist
2. non productivist
3. multifunctional

* نویسنده مسئول:

دکتر احمد باسامی

نشانی: تهران، دانشگاه تهران، دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی

تلفن: ۰۲۸۸۶۳۶۰۲ (۹۱۰) ۹۸+

پست الکترونیکی: a.basami@ut.ac.ir

بحران آب، خشکسالی، مهاجرت و کاهش جمعیت روستایی، استفاده بی‌رویه از نهاده‌های شیمیایی، حذف حمایت‌های دولتی، بازده پایین کشاورزی، مشکلات معیشتی و اقتصادی و غیره مسیر ناپایداری را طی کرده است (Yazdanpanah, 2018). به طبع روستاهای استان کردستان و از جمله روستاهای حاشیه دریاچه زریوار نیز از این قاعده مستثنا نیستند. علاوه بر کوچک‌مقیاس بودن نظام بهره‌برداری در این روستاها، مخاطرات طبیعی و شوک‌های دمایی از قبیل سرمازدگی و تگرگ با از بین بردن محصولات کشاورزی منجر به کم‌رنگ شدن نقش کشاورزی در اقتصاد روستاهای اطراف دریاچه شده است (Savari, 2019). این موضوع مشکلات اجتماعی و اقتصادی را سبب شده است که نیازمند توجه جدی هستند. این مسائل در حالی است که کشاورزی در روستاهای حاشیه دریاچه زریوار به دلیل نزدیکی به مرکز جمعیتی شهر مریوان (فاصله سه کیلومتری) و امکان فروش محصولات در مزرعه، وجود دریاچه زریوار به‌عنوان بزرگ‌ترین دریاچه آب شیرین کشور و ورود هزاران گردشگر در سال به دریاچه، فراهم بودن شرایط و قابلیت‌های تفریحی مانند ماهیگیری، قایق‌سواری و ورزش‌های آبی، وجود چشم‌اندازهای زیبا در این منطقه از قبیل جنگل و کوه برای بومگردی، مزارع و باغات جهت گردشگری کشاورزی، صنایع‌دستی و غیره از پتانسیل لازم برای چندکارکردی شدن برخوردار است اما علی‌رغم همه این توانمندی‌های بالقوه هنوز نظام غالب کشاورزی رژیم تولیدگرا است و تعداد کمی از کشاورزان به چندکارکردی کردن مزارع خود اقدام کرده‌اند و اکثر کشاورزان به همان فعالیت تولیدگری خود در مزارع ادامه می‌دهند. این در حالی است که توجه به کشاورزی چندکارکردی می‌تواند در حل چالش‌های محیط زیستی، اجتماعی و اقتصادی روستاهای حاشیه دریاچه از طریق حفظ اراضی کشاورزی در مقابل فرآیند شهری شدن (Priyadi et al., 2017; Yu et al., 2019)؛ پایداری کشاورزی و محلی (Borrelli, 2016; Bretagnolle et al., 2018)؛ ایجاد کسب‌وکارهای جدید محلی و فرصت‌های اشتغال، افزایش بهره‌وری در مزارع کوچک‌مقیاس (Ragkos et al., 2015; Leakey & Prabhu, 2017)؛ پاسخگویی به تقاضاهای جدید (Peng et al., 2014, 2015)، تنوع در منابع درآمدی روستاییان (Walford, 2003) نقش داشته باشد. مسئله پژوهش حاضر آن است که آسیب‌پذیری کشاورزی تولیدگرا بر اثر تغییرات اقلیمی از قبیل سرمازدگی، خشکسالی و غیره و عدم ثبات بازار محصولات کشاورزی منجر به کم‌رنگ شدن نقش کشاورزی مرسوم در اقتصاد روستاها شده است که این مسائل مشکلات اجتماعی از قبیل بیکاری، فقر، ناپایداری معیشت و غیره را به دنبال داشته است. در کنار این مسائل، مصرف کودها، سموم و آفت‌کش‌ها جهت افزایش تولید محصولات کشاورزی نیز پیامدهای مخرب محیط‌زیستی را به دنبال داشته است. در این میان کشاورزی چندکارکردی به‌عنوان رویکردی برای حل

ساماندهی منابع روستایی به نحوی که منجر به منافع گسترده‌تر توسعه روستایی شود سهیم باشد (Marsden & Sonnino, 2008). در ادبیات اجتماعی- اقتصادی تعاریف مختلفی درباره مفهوم چندکارکردی وجود دارد (FAO, 2003; Maier & Shobayashi, 2011). وجه مشترک تفسیرهای مختلف آن است که فعالیت‌های چندکارکردی در ارتقاء استقلال مزارع کشاورزی و سودآوری منابع موجود کمک می‌کند. کشاورزی چندکارکردی یک مفهوم گسترده اما فاقد تعریف دقیق است (Heringa et al., 2013) و متناسب با دیدگاه سیستمی بخش کشاورزی است که در آن تمرکز بر کارکردهای غیرغذایی یا ثانویه کشاورزی است (Ragkos et al., 2015). به طور خاص چندکارکردی بودن کشاورزی علاوه بر مواد غذایی، خدمات دیگری از قبیل شکل‌دهی چشم‌اندازها و فضای تفریحی و گردشگری، فرصت اشتغال و سود در مناطق روستایی را ارائه می‌دهد (Borrelli, 2016) و به بهبود زندگی اقتصادی، اجتماعی و وضعیت محیط‌زیست و زیست‌پذیری نواحی روستایی کمک می‌کند (Pazek et al., 2014). کشاورزی چندکارکردی را می‌توان به‌عنوان مکانیسمی برای توسعه یکپارچه و ابزاری برای ارزش‌گذاری پتانسیل‌های زمین^۴ در فعالیت‌های کشاورزی که برای پایداری روستایی تعیین‌کننده‌اند، تعریف کرد (Borrelli, 2016). در تعریفی از کشاورزی چندکارکردی به چهار کارکرد مراقبت‌های سبز^۵، گردشگری، تفریح، سرگرمی و آموزش، فروش در مزرعه و خدمات سبز اشاره شده است (Heringa et al., 2013). در پژوهش حاضر منظور از کشاورزی چندکارکردی آن نوع کشاورزی است که در آن کشاورز فراتر از تولید غذا از طریق انجام فعالیت‌های غیرزراعی خدماتی را ارائه می‌دهد. در پیش‌نگاشته‌ها تولید و فروش محصولات منطقه‌ای^۶ (فروش توسط نماینده یا فروش در مزرعه) (Venema et al., 2009; Seuneke & Bock, 2015)، گردشگری کشاورزی^۷ (Van Huylenbroeck et al., 2007; Van der Ploeg et al., 2002; Seuneke et al., 2013)، فروش مستقیم^۸ محصولات تولیدی (Van Huylenbroeck et al., 2007; Bruins et al., 2004; Van der Ploeg et al., 2002)، کسب درآمد خارج از مزرعه (Van der Ploeg et al., 2002)، گشت‌وگذار در مزرعه^۹، فروشگاه کوچک در مزرعه^{۱۰} به منظور عرضه محصولات، تولید و فروش پنیر (Seuneke et al., 2013) و مواردی از این قبیل به‌عنوان مصادیق فعالیت‌های چندکارکردی کشاورزی اشاره شده است.

در سال‌های اخیر بخش روستایی و کشاورزی ایران به‌واسطه بحران‌ها و ناپایداری‌های متعدد از قبیل تغییرات آب و هوایی،

4. territorial potential
5. green care
6. Regional products
7. Agro-tourism
8. Direct marketing
9. Farm excursions
10. Small farm shop

این چالش‌های مورد توجه است. از این رو با توجه به تجربه و شناختی که کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی در ارتباط با عوامل مؤثر بر ترویج این نوع نظام کشاورزی دارند، این پژوهش به دنبال شفاف‌سازی عوامل مؤثر بر ترویج کشاورزی چندکارکردی از دیدگاه صاحبان مزارع چندکارکردی است. به عبارت دیگر این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است که چه عواملی سبب شده است تا کشاورزان نسبت به چندکارکردی کردن مزارع خود اقدام کنند؟ تحلیل ذهنیت کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی با توجه به تجربه و دانش این کشاورزان در ارتباط با چندکارکردی کردن مزارع و عوامل اثرگذار بر آن می‌تواند یافته‌هایی برای برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران جهت ترویج این نوع نظام کشاورزی داشته باشد.

مروری بر ادبیات موضوع

بررسی پیشینه موضوع نشان می‌دهد هر چند در سال‌های اخیر پژوهش‌هایی در زمینه کشاورزی چندکارکردی در سطح خارجی انجام شده است اما این موضوع در سطح داخلی مورد توجه نبوده و پژوهش‌های ناچیزی در مورد کشاورزی چندکارکردی انجام شده است. از میان پژوهش‌های خارجی، نتایج پژوهشی در مورد چندکارکردی کردن مزارع کوهستانی نشان داد، سازه‌های اجتماعی و گفتگوهای محلی از عوامل مؤثر در توافق برای چند کارکردی کردن مزارع از سوی کشاورزان هستند (Barnaud & Couix, 2020). در مطالعه‌ای دیگر با عنوان «تعیین مؤثرترین عوامل تأثیرگذار بر توسعه کشاورزی چندکارکردی» نتایج نشان داد از دیدگاه کشاورزان انواع حمایت‌های مکمل سیاستی نقش مؤثری در ترویج این نوع کشاورزی دارند (Arovuori & Kola, 2005). در پژوهش دیگری توسعه مهارت‌ها و رفتار کارآفرینانه کشاورزان را به‌عنوان عاملی اثرگذار جهت دنبال کردن کشاورزی چندکارکردی از سوی کشاورزان بیان کرده است (De Lauwere, 2005). علاوه بر این توانایی کشاورزان جهت ایجاد نوآوری در فعالیت‌های زراعی و غیرزراعی و پاسخگویی به نیازهای در حال تغییر جامعه به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر بر ترویج موفقیت‌آمیز کشاورزی چندکارکردی بیان شده است (Classen, 2004). در پژوهش‌های دیگر عواملی از قبیل نقش خدمات ترویجی (Jankovic et al., 2013)، تقاضا و اولویت شهروندان (Sangkapitux et al., 2017)، آگاهی عمومی در زمینه کشاورزی چندکارکردی (Ragkos et al., 2015)، نقش کارآفرینی (Morgan et al., 2010) و همچنین محرک‌های اجتماعی و اقتصادی به‌عنوان عوامل مؤثر در تبدیل نظام‌های کشاورزی تک‌کارکردی به چندکارکردی (Grashof-Bokdam et al., 2017) ذکر شده‌اند. در پژوهشی دیگر با عنوان «مدل‌سازی اثر شبکه‌های اجتماعی بر پذیرش کشاورزی چندکارکردی» دریافتند، شبکه‌های اجتماعی عاملی مؤثر در ترویج کشاورزی چندکارکردی است. به طوری که پیوندهای ضعیف و قوی در شبکه‌های اجتماعی بر ترویج کشاورزی

چندکارکردی تأثیرگذار هستند و هر چقدر این پیوندها بین افراد با یکدیگر و افراد با سازمان‌ها قوی‌تر باشد، پذیرش کشاورزی چندکارکردی بیشتر است (Manson et al., 2016). نتایج پژوهشی که به بررسی گرایش کشاورزان به سوی کشاورزی چندکارکردی انجام شده است نشان داد، ارتباط کشاورزان با سنن محلی^{۱۱} و روابط روستایی از عوامل مؤثر در ترویج کشاورزی چندکارکردی هستند (Marzban et al., 2016). در پژوهشی دیگر با عنوان «پاسخ کشاورزی چندکارکردی به از دست رفتن زمین‌های کشاورزی تحت فرآیند سریع شهرنشینی در دلتای رودخانه یانگ تسه، چین» نشان دادند، شرایط اجتماعی-اقتصادی و منابع طبیعی الگوی تغییر تطبیقی کشاورزی چندکارکردی را در بین گروه‌های مختلف تعیین می‌کند (Yu et al., 2019). در پژوهش دیگری که به بررسی نقش زنان در توسعه کارآفرینی چندمنظوره در مزارع خانوادگی پرداخته شده است، نتایج نشان داد زنان در معرفی فعالیت‌های جدید در مزرعه، فراهم کردن دسترسی به شبکه‌های جدید و محیط‌های یادگیری و همچنین مذاکره با خانواده در مورد جهت‌گیری آینده مزرعه به سوی تولید اولیه یا چندکارکردی بودن نقش دارند (Seuneke & Bock, 2015). نتایج پژوهشی با عنوان «حرکت فراتر از مهارت‌های کارآفرینی: عوامل اصلی انگیزه یادگیری در کشاورزی چندکارکردی» در بین شش کشاورز دارای مزارع چندکارکردی در هلند نشان داد، سه عامل شامل توسعه مجدد هویت کارآفرینی، عبور از مرزهای کشاورزی و افتتاح مزارع خانوادگی در برانگیختن یادگیری کارآفرینی کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی نقش اساسی داشته‌اند (Seuneke et al., 2013).

روش‌شناسی تحقیق

روش پژوهش حاضر از نظر ماهیت آمیخته اکتشافی و به لحاظ شیوه اجرا، از نوع ترکیبی است. به این صورت که در بخش گردآوری دیدگاه‌ها و نظرات از روش کیفی و در بخش اکتشاف ذهنیت کشاورزان از رویکرد کمی استفاده شد. مطالعه حاضر از نظر جهت‌گیری و هدف، از نوع پژوهش‌های کاربردی است.

گام‌های اجرای پژوهش

شیوه انجام پژوهش به این صورت بود که در گام اول بعد از انتخاب موضوع پژوهش، به منظور دسترسی به نمونه‌های غنی از اطلاعات پیرامون موضوع مورد بررسی، با ۱۱ نفر از افراد صاحب‌نظر دانشگاهی بر مبنای معیارهایی از قبیل آشنایی با کشاورزی چندکارکردی، داشتن مقاله تألیفی، راهنمایی، مشاوره، نگارش و داوری رساله با استفاده از روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی تا رسیدن به اشباع نظری مصاحبه شد. داده‌های گردآوری شده این مرحله با نرم‌افزار MAXQDA₁₂ تحلیل شدند. خروجی این گام

11. local traditions

جدول ۱. کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی در روستاهای حاشیه دریاچه زیوار.

ردیف	سن	تحصیلات	فعالیت تولیدمحور	فعالیت چندکارکردی
۱	۴۵	راهنمایی	تولید محصولات زراعی	تولید و فرآوری محصولات جنگلی (آدامس طبیعی (سقز))
۲	۳۶	ابتدایی	تولید محصولات باغی	صنایع دستی
۳	۵۳	راهنمایی	تولید محصولات دامی	فروشگاه عرضه محصولات دامی (لبینات محلی، تخم مرغ محلی، عسل طبیعی و غیره)
۴	۳۷	ابتدایی	تولید محصولات زراعی و باغی	گردشگری کشاورزی
۵	۴۲	دیپلم	تولید محصولات دامی و زراعی	اقامتگاه بومگردی
۶	۲۹	دیپلم	تولید محصولات باغی و زراعی	فرآوری سنتی محصولات باغی (انواع مربا، لواشک، کمپوت و غیره)
۷	۳۹	لیسانس	تولید محصولات زراعی	بسته‌بندی و عرضه گیاهان دارویی
۸	۴۴	راهنمایی	تولید محصولات زراعی و دامی	بسته‌بندی و عرضه قارچ خوراکی
۹	۵۱	ابتدایی	تولید محصولات باغی	تولید، فرآوری و بسته‌بندی عسل طبیعی
۱۰	۴۰	دیپلم	تولید محصولات زراعی، دامی و باغی	گردشگری (ارائه خدمات در زمینه ورزش‌های آبی از قبیل قایق‌سواری)
۱۱	۳۱	فوق لیسانس	تولید محصولات باغی	مزرعه سوارکاری
۱۲	۵۰	راهنمایی	تولید محصولات دامی و باغی	گردشگری (اقامتگاه در مزرعه و ارائه غذاهای محلی)
۱۳	۴۷	لیسانس	تولید محصولات زراعی و باغی	گردشگری (ورزش‌های تفریحی از قبیل دوچرخه‌سواری، تیراندازی، ماهیگیری، دارت و غیره)
۱۴	۶۱	ابتدایی	تولید محصولات دامی، زراعی و باغی	فروش محصولات کشاورزی در مزرعه
۱۵	۵۲	ابتدایی	تولید محصولات دامی، زراعی و باغی	فروشگاه عرضه تولیدات محلی (تولیدات دامی، زراعی، دامی، صنایع دستی و غیره)
۱۶	۳۹	دیپلم	تولید محصولات باغی و دامی	اقامتگاه بومگردی

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۹

۱. نوعی آدامس طبیعی که از فرآوری شیر غلیظ درخت بنه تولید می‌شود.

یافته‌ها

تحلیل ویژگی‌های جمعیت‌شناسی افراد مورد مصاحبه در بخش کیفی نشان داد، ۸۱/۸ درصد مصاحبه‌شوندگان مرد (۹ نفر) و ۲ نفر معادل ۱۸/۲ درصد زن بودند. دامنه سنی افراد مصاحبه شده ۳۹ تا ۶۰ سال، با میانگین ۴۶/۲۷ و انحراف معیار ۷/۰۸ سال بود. تحلیل داده‌های گردآوری شده از مصاحبه‌ها با نرم‌افزار MAXQDA₁₂، منجر به استخراج ۶۱ گزاره اولیه (فضای گفتمان)، به‌عنوان عوامل مؤثر بر چندکارکردی کردن مزارع شد. پس از تأیید روایی گزاره‌ها از دیدگاه سه نفر از مصاحبه‌شوندگان و همچنین سه نفر از کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی و انجام اصلاحات لازم در نهایت ۴۸ گزاره به‌عنوان نمونه کیو انتخاب گردید.

تحلیل عاملی کیو

در بخش کمی ۴۸ گزاره نمونه کیو، در قالب ماتریس توزیع اجباری (۲+ تا ۲-) توسط ۱۶ نفر از کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی ارزش‌گذاری شد. دامنه سنی کشاورزان بین ۲۹

تا ۶۱ سال متغیر بود. همچنین میانگین سن آن‌ها ۴۱/۴۲ سال و انحراف معیار ۷/۶۲ سال بود. داده‌های گردآوری شده از طریق ماتریس‌ها پس از وارد شدن در نرم‌افزار SPSS₂₅ با استفاده از ابزار آماری تحلیل عاملی کیو تحلیل گردید. برای انجام تحلیل عاملی از چرخش واریمکس استفاده شد. مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی با آماره KMO و آزمون بارتلت بررسی شد. مقادیر گزارش شده برای آماره KMO برابر با ۰/۷۶۵ و آزمون بارتلت برای ماتریس همبستگی داده‌ها ۷۵۸/۱۳۹ به دست آمد که در سطح ۰/۰۱ معنی‌دار بود که بیانگر مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی است. همچنین برای نشان دادن مهم‌ترین عامل‌ها از نظر میزان واریانس تبیین شده از نمودار سنگریزه استفاده شد. نتایج این نمودار بر مبنای شاخص مقدار ویژه^{۱۳} حاکی از وجود چهار الگوی ذهنی متمایز در بین پاسخگویان بود. بر اساس نتایج تحلیل عاملی کیو به روش مؤلفه‌های اصلی، کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی با توجه به تفاوت دیدگاه‌ها و نظرات آن‌ها درباره عوامل مؤثر در چندکارکردی کردن مزارع در چهار گروه

13. Eigenvalue

کشاورزان را نشان می‌دهد. با توجه به بارهای عاملی گزارش شده در این جدول، تعداد کشاورزانی که در هر الگوی ذهنی قرار گرفته‌اند مشخص شده است. همان‌طور که نتایج نشان می‌دهد به ترتیب الگوی ذهنی اول با ۵ پاسخگو (۳۱/۲۵ درصد)، الگوی ذهنی دوم و سوم هر یک با ۴ پاسخگو (هر کدام ۲۵ درصد) و الگوی ذهنی چهارم (۳ پاسخگو) ۱۸/۷۵ درصد پاسخگویان را شامل می‌شود.

مختلف قرار گرفتند و ۸۴/۲۰ درصد واریانس کل توسط این گروه‌ها تبیین شد (جدول شماره ۲).

همان‌طور که نتایج گزارش شده در جدول شماره ۲ نشان می‌دهد، به ترتیب الگوهای ذهنی اول و دوم با ۲۶/۸۶ درصد و ۲۳/۵۱ درصد سهم بیشتری از واریانس کل را تبیین کرده‌اند. جدول شماره ۳، ماتریس چرخش یافته الگوهای ذهنی

جدول ۲. الگوهای ذهنی استخراج شده از تحلیل عاملی کیو به همراه میزان واریانس تبیین شده توسط هر الگوی ذهنی.

الگوهای ذهنی	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی	مقدار ویژه
عامل اول	۲۶/۸۶	۲۶/۸۶	۷/۶۸
عامل دوم	۲۳/۵۱	۵۰/۳۸	۶/۷۲
عامل سوم	۱۷/۰۲	۶۴/۴۸	۴/۸۸
عامل چهارم	۱۶/۸۰	۸۴/۲۰	۴/۸۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۹

جدول ۳. ماتریس چرخش یافته همبستگی دیدگاه کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی در هر یک از الگوهای ذهنی.

کد پاسخگویان	الگوی ذهنی ۱	الگوی ذهنی ۲	الگوی ذهنی ۳	الگوی ذهنی ۴
۱۶	۰/۹۳۵	-۰/۰۳۲	-۰/۰۰۴	۰/۱۹۰
۹	۰/۹۲۶	-۰/۰۱۱۹	-۰/۰۲۴	۰/۰۹۸
۴	۰/۹۱۴	-۰/۰۸۸	۰/۰۰۸	-۰/۰۰۹
۱۲	۰/۸۷۰	-۰/۲۴۰	-۰/۱۰۹	-۰/۱۶۹
۱	۰/۸۶۶	-۰/۱۳۲	-۰/۱۷۶	۰/۱۲۸
۲	-۰/۰۶۶	۰/۹۳۵	۰/۱۵۹	۰/۱۳۷
۷	-۰/۰۲۴	۰/۹۲۸	۰/۱۶۲	۰/۱۶۱
۱۴	-۰/۲۳۷	۰/۸۸۴	۰/۲۰۶	-۰/۰۵۷
۱۰	-۰/۲۵۷	۰/۸۶۴	۰/۳۰۸	-۰/۰۳۵
۳	۰/۰۸۵	۰/۰۸۷	۰/۸۵۵	-۰/۰۳۶
۱۱	-۰/۱۴۹	۰/۲۳۵	۰/۸۰۸	۰/۰۵۲
۱۳	-۰/۰۶۸	۰/۲۲۷	۰/۸۰۱	-۰/۲۷۳
۸	-۰/۲۱۴	۰/۴۸۶	۰/۶۴۸	۰/۰۷۹
۶	۰/۱۱۹	۰/۰۷۴	-۰/۱۲۰	۰/۹۳۷
۱۵	۰/۰۶۶	۰/۲۰۴	۰/۱۱۳	۰/۸۹۶
۵	۰/۰۱۱	-۰/۰۶۱	-۰/۱۱۳	۰/۸۸۳

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۹

رتبه را به خود اختصاص داده‌اند که حاکی از نقش مهم این عوامل در چندکارکردی کردن مزارع از سوی کشاورزان است (جدول شماره ۴).

الگوی ذهنی دوم: حامیان سیاست‌های تسهیل و تشویق‌کننده و عوامل آموزشی و ترویجی

مقدار ویژه این الگوی ذهنی که چهار نفر از پاسخگویان را شامل می‌شود ۶/۷۲ بوده و ۲۳/۵۱ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند. تحلیل ذهنیت و دیدگاه مشترک این الگوی ذهنی نشان می‌دهد، عوامل آموزشی و ترویجی از قبیل بهره‌گیری از تجربه و نوآوری بالقوه جامعه کشاورزان در زمینه کشاورزی چندکارکردی، توجه به نقش کشاورزان کارآفرین و پیشرو جهت فرهنگ‌سازی کشاورزی چندکارکردی، شناسایی نیازهای اطلاعاتی کشاورزان در زمینه کشاورزی چندکارکردی، جهت‌دهی برنامه‌های ترویجی در راستای تبیین ضرورت کشاورزی چندکارکردی و توجه به کارآفرینی و بهبود مهارت‌های کارآفرینی کشاورزان، در کنار سیاست‌های تسهیل و تشویق‌کننده از قبیل تسهیل برخورداری از تسهیلات و منابع بانکی با نرخ بهره مناسب، معافیت مالیاتی کسب‌وکارهای جدید، قوانین آسان و تسهیل‌کننده ایجاد کسب‌وکارهای جدید، گسترش پوشش بیمه‌ای برای کسب‌وکارهای جدید، قدردانی و الگوسازی از کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی می‌تواند نقش بسزایی در تشویق و ترغیب کشاورزان به چندکارکردی کردن مزارع داشته باشد. رتبه‌بندی گزاره‌ها بر پایه ذهنیت و دیدگاه کشاورزان حاکی از آن است که در این الگوی ذهنی عواملی از قبیل بهره‌گیری از تجربه و نوآوری بالقوه جامعه کشاورزان، توجه به نقش کشاورزان کارآفرین و پیشرو، شناسایی نیازهای اطلاعاتی کشاورزان و وام‌های ویژه با نرخ سود بانکی مناسب برای چندکارکردی کردن مزرعه نسبت به سایر عوامل اشاره‌شده در این الگوی ذهنی نقش پررنگ‌تری در چندکارکردی کردن مزارع می‌توانند داشته باشند (جدول شماره ۴).

الگوی ذهنی سوم: حامیان مهارت‌های کارآفرینی و تقاضای جامعه برای کارکردهای غیرتولیدی کشاورزی

این الگوی ذهنی با مقدار ویژه ۴/۸۸ و تبیین ۱۷/۰۲ درصد از واریانس کل، چهار نفر از کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی را در برمی‌گیرد. با توجه به تحلیل ذهنیت پاسخگویان این الگوی ذهنی، آگاهی جامعه نسبت به تأثیر روان‌شناسی و اجتماعی استفاده از طبیعت بر زندگی فردی و اجتماعی و تقاضا برای کارکردهای غیرتولیدی کشاورزی از قبیل تقاضا برای اقامت در مزارع، علاقه‌مندی به بازدید از مزارع کشاورزی و محیط روستایی، بومگردی (جنگل، کوه و غیره) و تمایل برای خرید مستقیم تولیدات محلی (لبنیات، صنایع دستی، محصولات باغی و زراعی، غذاهای محلی و غیره) در کنار مهارت‌های کارآفرینی

با توجه به اینکه بارهای عاملی بزرگ‌تر از $\frac{1.96}{\sqrt{n}}$ هستند با اطمینان ۹۵ درصد بارهای عاملی مشخص شده برای هر کدام از الگوهای ذهنی در جدول شماره ۴ معنی‌دار هستند. لازم به ذکر است n برابر با تعداد گزاره‌های کیو (۴۸ گزاره) است. با توجه به فرمول فوق، حد استاندارد برابر با ۰/۲۸۳ محاسبه شد. با توجه به اینکه بارهای عاملی هر یک از پاسخگویان در الگوهای ذهنی متناظر (جدول شماره ۳) دارای مقداری بیش از ۰/۲۸۳ بود، می‌توان گفت کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی شماره ۱۶، ۹، ۴، ۱۲، و ۱ به طور مشترک الگوی ذهنی اول، کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی شماره ۲، ۷، ۱۴ و ۱۰ به طور مشترک الگوی ذهنی دوم، کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی شماره سوم، ۳، ۱۱، ۱۳ و ۸ به طور مشترک الگوی ذهنی شماره سوم و کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی شماره ۶، ۱۵ و ۵ به طور مشترک الگوی ذهنی چهارم را تشکیل می‌دهند. اساس نام‌گذاری در الگوها، وجود صفات و خصوصیات مشترک میان انواع ذهنیت‌ها در بین کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی بود. در ادامه هریک از الگوهای ذهنی استخراج گردیده و توضیح داده شده است.

الگوی ذهنی اول: حامیان درک اهمیت و منافع کشاورزی چندکارکردی و محدودیت‌های کشاورزی تولیدگر

بر اساس ذهنیت و دیدگاه مشترک کشاورزان این الگوی ذهنی که دارای مقدار ویژه ۷/۶۸ و تبیین‌کننده ۲۶/۸۶ درصد واریانس کل است، درک مزایای اجتماعی کشاورزی چندکارکردی از قبیل ترویج و توسعه کارآفرینی و ایجاد فرصت‌های جدید شغلی، کاهش مهاجرت و ماندگاری در روستا، حفظ میراث کشاورزی و روستایی و سرزندگی روستا، امنیت غذایی و پایداری معیشت، درک مزایای اقتصادی کشاورزی چندکارکردی از قبیل بهبود عملکرد اقتصادی مزرعه، تنوع بخشیدن به منابع درآمدی، افزایش درآمد و استقلال فردی و خانوادگی و همچنین آگاهی از چالش‌های رژیم کشاورزی تولیدگر برای مثال آسیب‌پذیر بودن این نوع کشاورزی در اثر شوک‌های دمایی از قبیل سرمازدگی، خشکسالی و غیره، عدم ثبات بازار در ارتباط با قیمت محصولات کشاورزی، محدود بودن منابع درآمدی کشاورزان و روستاییان، ناپایداری و تاب‌آوری پایین در شرایط تنش‌زا، کاهش عملکرد مزرعه بر اثر مصرف سموم و نهاده‌های شیمیایی در بلندمدت بر تصمیم‌گیری کشاورزان به چندکارکردی کردن مزرعه و پذیرش این نوع نظام کشاورزی تأثیرگذار بوده است. لازم به ذکر است با توجه به رتبه‌های گزارش‌شده برای گزاره‌های این الگوی ذهنی درک مزایای اقتصادی چندکارکردی کردن مزارع از قبیل نقش کشاورزی چندکارکردی در تنوع بخشیدن به منابع درآمدی کشاورزان، بهبود معیشت پایدار، بهبود عملکرد اقتصادی مزرعه و افزایش استقلال فردی و خانوادگی بالاترین

مزرعه و معناداری کشاورزی چندکارکردی و نقش آن در بهبود معیشت آنان و شبکه‌سازی به معنای گرفتن مشاوره از دیگران و مهارت کار تیمی و خانوادگی نقش مهمی از دیدگاه پاسخگویان این الگوی ذهنی در چندکارکردی کردن مزارع کشاورزی دارد (جدول شماره ۴).

کشاورزان از قبیل خلاقیت و نوآوری کشاورزان به معنای شناسایی فرصت‌های موجود جهت ساماندهی فعالیت‌های جدید، انتقادپذیری نسبت به کشاورزی رایج، پیگیری روش‌های جدید و نوآورانه به منظور ارائه خدمات جدید در مزرعه، خودکارآمدی به معنای شناسایی قابلیت‌های مزرعه خود در ارائه خدمات جدید، اطمینان از شایستگی خود در راستای چندکارکردی کردن

جدول ۴. رتبه* امتیازهای اختصاص داده‌شده به هر گزاره در الگوهای ذهنی شناسایی‌شده کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی.

گزاره	الگوی ذهنی اول	الگوی ذهنی دوم	الگوی ذهنی سوم	الگوی ذهنی چهارم
فاصله مزرعه از روستا	۳۹	۲۸	۱۷	۸
فاصله مزرعه از مسیرهای اصلی	۴۷	۴۳	۴۱	۳
فاصله مزرعه از دریاچه	۴۵	۴۷	۲۴	۵
فاصله مزرعه از شهر	۴۲	۴۲	۳۹	۶
بزرگ یا کوچک بودن مزرعه	۴۸	۳۹	۲۶	۴
دیم یا آبی بودن مزرعه	۴۶	۳۶	۴۴	۷
باغی یا زراعی مزرعه	۲۵	۳۱	۲۱	۲
میزان تولید محصول و درآمد مزرعه	۳۱	۲۷	۲۲	۱
تقاضا برای اقامت در مزارع	۲۱	۴۰	۲	۲۲
آگاهی جامعه نسبت به تأثیر روانشناسی و اجتماعی استفاده از طبیعت بر زندگی فردی و اجتماعی	۲۷	۴۵	۷	۲۶
علاقه‌مندی به بازدید از مزارع کشاورزی و محیط روستایی	۲۵	۴۶	۶	۲۵
چیدن محصولات جنگلی (تمشک، زالزالک، بلوط، قارچ و غیره)	۲۹	۴۸	۸	۱۵
بومگردی (جنگل، کوه و غیره)	۲۶	۴۱	۳	۱۲
تمایل به مصرف غذاهای محلی و سالم	۳۲	۴۴	۴	۱۱
تمایل برای خرید تولیدات محلی (لبنیات، صنایع‌دستی، محصولات باغی و زراعی، غذاهای محلی و غیره)	۳۰	۲۵	۱	۱۰
جهت‌دهی برنامه‌های ترویجی در راستای تبیین ضرورت کشاورزی چندکارکردی	۳۴	۵	۳۴	۳۳
توجه به کارآفرینی و بهبود مهارت‌های کارآفرینی کشاورزان	۳۶	۱۳	۲۳	۳۶
برگزاری دوره‌های آموزش کشاورزی چندکارکردی	۳۳	۸	۳۶	۳۲
شناسایی نیازهای اطلاعاتی کشاورزان در زمینه کشاورزی چندکارکردی	۲۸	۳	۳۲	۴۶
نقش کشاورزان کارآفرین و پیشرو جهت فرهنگ‌سازی کشاورزی چندکارکردی	۲۳	۲	۳۰	۴۸
بهره‌گیری از تجربه و نوآوری بالقوه جامعه کشاورزان در زمینه کشاورزی چندکارکردی	۲۲	۱	۴۵	۴۴
نوآوری در ارائه خدمات جدید در مزرعه	۲۳	۲۳	۱۴	۳۰
پیگیری روش‌های جدید و نوآورانه برای ایجاد درآمد در مزرعه	۱۷	۱۸	۱۲	۱۹
انتقادپذیری نسبت به کشاورزی مرسوم و استقبال از ایده‌های جدید	۱۴	۲۶	۱۳	۱۶
توانایی شناسایی فرصت‌های جدید و ساماندهی فعالیت‌های جدید	۱۶	۱۷	۱۵	۲۱
احساس شایستگی برای چندکارکردی کردن مزرعه	۲۰	۱۶	۵	۱۴
توانایی برنامه‌ریزی برای استفاده از توانمندی‌های موجود در منطقه	۱۸	۲۰	۱۱	۲۳
مهارت کار گروهی و ایجاد ارتباط اثربخش	۲۴	۲۱	۱۰	۱۳
گرفتن مشاوره از دیگران	۱۹	۲۲	۹	۴۰

* رتبه ۱ بیانگر تأثیر بالای گزاره در چندکارکردی کردن مزرعه و در مقابل رتبه ۴۸ تأثیر ناچیز گزاره را در هر الگوی ذهنی نشان می‌دهد.

ادامه جدول ۴. رتبه* امتیازهای اختصاص داده شده به هر گزاره در الگوهای ذهنی شناسایی شده کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی.

گزاره	الگوی ذهنی اول	الگوی ذهنی دوم	الگوی ذهنی سوم	الگوی ذهنی چهارم
وام‌های ویژه با نرخ سود بانکی مناسب برای چندکارکردی کردن مزرعه	۳۷	۴	۱۶	۳۹
تسهیل برخورداری از تسهیلات و منابع بانکی برای چندکارکردی کردن مزرعه	۴۳	۶	۴۳	۴۲
معافیتهای مالیاتی برای راه‌اندازی کسب‌وکارهای جدید	۴۱	۹	۴۷	۳۴
قوانین آسان و تسهیل‌کننده توسعه کسب‌وکارهای جدید	۲۸	۷	۲۷	۲۵
قدردانی و الگوسازی از افراد دارای فعالیت چندکارکردی در مزرعه	۴۰	۱۱	۴۶	۳۷
گسترش پوشش بیمه‌ای مناسب برای مزارع چندکارکردی	۴۴	۱۵	۲۸	۴۵
عدم ثبات بازار در مورد محصولات کشاورزی	۱۵	۱۹	۳۸	۲۹
کاهش تولید و در نتیجه کاهش درآمد در بلندمدت در کشاورزی تولیدگرا	۷	۳۴	۲۵	۲۷
کاهش حاصلخیزی اراضی در بلندمدت به دلیل مصرف سموم و کودهای شیمیایی در کشاورزی تولیدگرا	۱۱	۳۵	۲۹	۲۰
آسیبپذیری کشاورزی تولیدگرا (تگرگه، سرمازدگی، خشکسالی و غیره)	۶	۲۹	۱۹	۱۸
محدود بودن منابع معیشتی کشاورزان در کشاورزی تولیدگرا	۵	۱۴	۱۸	۲۸
اهمیت کشاورزی چند کارکردی در ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، ترویج و توسعه فضای کارآفرینی	۹	۳۷	۳۵	۹
اهمیت کشاورزی چند کارکردی در کاهش مهاجرت و ماندگاری در روستاها	۸	۳۳	۴۰	۳۴
اهمیت کشاورزی چند کارکردی در حفظ میراث کشاورزی و روستایی	۱۲	۳۴	۴۸	۴۳
اهمیت کشاورزی چند کارکردی در سرزندگی روستا	۱۰	۳۸	۴۲	۱۷
اهمیت کشاورزی چند کارکردی در بهبود پایداری معیشت	۲	۳۲	۲۰	۳۸
اهمیت کشاورزی چند کارکردی در بهبود عملکرد اقتصادی مزرعه	۳	۳۰	۳۱	۴۱
اهمیت کشاورزی چند کارکردی در افزایش درآمد و استقلال فردی و خانوادگی	۴	۱۰	۳۷	۴۷
اهمیت کشاورزی چند کارکردی در تنوع بخشیدن به منابع درآمدی	۱	۱۲	۳۳	۳۱

*رتبه ۱ بیانگر تأثیر بالای گزاره در چندکارکردی کردن مزرعه و در مقابل رتبه ۴۸ تأثیر ناچیز گزاره را در هر الگوی ذهنی نشان می‌دهد.

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مآخذ: نگارندگان، ۱۳۹۹

الگوی ذهنی چهارم: حامیان ویژگی‌های مزرعه در چندکارکردی کردن مزارع کشاورزی

این الگوی ذهنی با سه پاسخگو و مقدار ویژه ۴/۸۰، ۱۶/۸۰ درصد واریانس کل را تبیین کرده است. تحلیل دیدگاه و ذهنیت پاسخگویان این الگوی ذهنی نشان می‌دهد محل مزرعه می‌تواند در شکل‌گیری و توسعه کشاورزی چندکارکردی نقش داشته باشد. به عبارت دیگر فاصله مزارع از روستا، شهر، دریاچه و مسیرهای اصلی در چندکارکردی شدن کشاورزی تأثیرگذار است و مزارعی که فاصله کمتری از مکان‌های ذکر شده دارند، دارای شرایط بهتری برای چندکارکردی شدن و ارائه خدمات فراتر از تولید محصول کشاورزی هستند. علاوه بر این، اندازه مزرعه و میزان درآمد آن نیز می‌تواند در چندکارکردی شدن مزرعه دخیل باشند. به این معنا که مزارع کوچک‌مقیاس در مقایسه با مزارع بزرگ‌مقیاس، میزان تولید و در نتیجه میزان درآمد کمتری دارند و کشاورز برای کسب درآمد بیشتر احتمالاً رغبت بیشتری برای

چندکارکردی کردن مزرعه دارد. همچنین نتایج این الگوی ذهنی نشان داد، مزارع آبی با کاربری باغی در مقایسه با مزارع دیمی و با کاربری زراعی شرایط بهتری برای چندکارکردی شدن (در زمینه گردشگری) دارند.

بحث و نتیجه‌گیری

امروزه با توجه به چالش‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی، کشاورزی چندکارکردی به‌عنوان یک مفهوم کلیدی در مورد آینده کشاورزی و توسعه روستایی مورد توجه است. از این رو شناسایی ذهنیت و دیدگاه کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی در ارتباط با عوامل مؤثر بر توسعه این نوع نظام کشاورزی می‌تواند نقش مؤثری جهت برنامه‌ریزی برای ایجاد و توسعه این نوع نظام کشاورزی داشته باشد. نتایج این پژوهش نشان داد در مجموع و بر اساس تحلیل الگوهای ذهنی چهار الگوی ذهنی در بین کشاورزان دارای مزارع چندکارکردی در

در راستای چندکارکردی کردن مزارع کشاورزی و راه‌اندازی کسب‌وکارهای جدید در مزارع می‌توانند از آن‌ها بهره‌گیرند.

تشکر و قدردانی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، مقاله حامی مالی نداشته است.

ارتباط با عوامل مؤثر بر چندکارکردی کردن مزرعه قابل‌شناسایی است. به ترتیب اهمیت این چهار الگوی ذهنی عبارت‌اند از: حامیان درک اهمیت و منافع کشاورزی چندکارکردی و محدودیت‌های کشاورزی تولیدگرا، حامیان سیاست‌های تسهیل و تشویق‌کننده و عوامل آموزشی و ترویجی، حامیان مهارت‌های کارآفرینی و تقاضای جامعه برای کارکردهای غیرتولیدی کشاورزی، حامیان ویژگی‌های مزرعه در چندکارکردی کردن مزارع کشاورزی. همسو با یافته‌های این پژوهش در پژوهش‌های پیشین به نقش خدمات ترویجی (Jankovic et al., 2013)، ترجیح شهروندان (Morgan et al., 2010)، کارآفرینی (Sangkapitux et al., 2017)، محرک‌های اجتماعی و اقتصادی (Grashof-Bokdam et al., 2017)، حمایت‌های سیاستی (Arovuori & Kola, 2005)، مهارت‌ها و رفتارهای کارآفرینانه کشاورزان (De Lauwere, 2005)، پاسخگویی به نیازهای جامعه (Classen, 2004) و شبکه‌های اجتماعی (Manson et al., 2016) در ایجاد و توسعه مزارع چندکارکردی اشاره شده است. با توجه به این نتایج و شواهد موجود در مطالعات پیشین جهت توسعه و ایجاد مزارع چندکارکردی در روستاهای حاشیه دریاچه زریوار پیشنهاد می‌گردد در درجه اول با توجه به نقش ویژگی‌های مزرعه در ترویج کشاورزی چندکارکردی، مزارعی که در نزدیکی دریاچه، مسیرهای اصلی، روستاها و شهر و دارای کاربری باغی و از نوع آبی هستند موردتوجه قرار گیرند و حمایت لازم از صاحبان این مزارع در راستای چندکارکردی کردن مزرعه انجام شود. با توجه به نقش عوامل آموزشی و ترویجی که در الگوی ذهنی دوم اشاره شده است این موضوع از طریق بهره‌گیری از تجربه و نوآوری بالقوه جامعه کشاورزان در زمینه کشاورزی چندکارکردی و توجه به نقش کشاورزان کارآفرین و پیشرو زمینه لازم برای فرهنگ‌سازی توسعه کشاورزی چندکارکردی را فراهم می‌کند و سایر کشاورزان با مشاهده دستاوردهای این مزارع نسبت به چندکارکردی کردن مزارع خود اقدام خواهند کرد. تشریح مزایا و دستاوردهای اجتماعی و اقتصادی کشاورزی چندکارکردی در کنار محدودیت‌های کشاورزی تولیدگرا از طریق بهره‌گیری از کارشناسان خبره، رسانه‌های محلی، جهت‌دهی برنامه‌های ترویجی و برگزاری دوره‌های آموزشی در زمینه کشاورزی چندکارکردی به پذیرش کشاورزی چندکارکردی توسط کشاورزان کمک خواهد کرد. همچنین شناسایی و اولویت‌بندی انتظارات شهروندان و گردشگران از کارکردهای غیرتولیدی کشاورزی در حاشیه دریاچه زریوار و پاسخگویی به نیازهای در حال گذر آن‌ها، در کنار توجه به نیازهای اطلاعاتی و مهارتی کشاورزان و ارائه مشاوره‌های لازم به آن‌ها، زمینه استقرار کشاورزی چندکارکردی را فراهم می‌کند. تسهیل برخورداری کشاورزان از تسهیلات و منابع مالی بانکی با نرخ بهره مناسب، قوانین آسان و تسهیل‌کننده و معافیت مالیاتی، گسترش پوشش بیمه‌ای و الگوسازی از افراد دارای مزارع چندکارکردی از جمله ابزارهایی هستند که تصمیم‌گیران، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان

References

- Arovuori, K., & Kola, J. (2005). Policies and measures for multifunctional agriculture: experts' insight. *International Food and Agribusiness Management Review*, 8(3), 21-51.
- Barnaud, C., & Couix, N. (2020). The multifunctionality of mountain farming: Social constructions and local negotiations behind an apparent consensus. *Journal of Rural Studies*, 73, 34-45.
- Borrelli, I. P. (2016). Territorial sustainability and multifunctional agriculture: A case study. *Agriculture and agricultural science procedia*, 8, 467-474.
- Bretagnolle, V., Berthet, E., Gross, N., Gauffre, B., Plumejeaud, C., Houte, S., ... & Gaba, S. (2018). Towards sustainable and multifunctional agriculture in farmland landscapes: Lessons from the integrative approach of a French LTSER platform. *Science of the Total Environment*, 627, 822-834.
- Bruins, P., Boomaerts, J., Edens, T., van Esch, J., Janssen, T., Voskuil, P., ... & van Zwieten, D. (2004). Boeren op Pad naar Verbreding. Ede, Expertisecentrum LNV, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Rapport EC-LNV, (2004/344).
- Castree, N., & Braun, B. (1998). The construction of nature and the nature of construction. *Remaking reality: nature at the millenium*, 3-42.
- Classen, L. S. (2004). Assessing sustainable rural development: A participatory impact assessment of the IPCA project in Honduras.
- De Lauwere, C. C. (2005). The role of agricultural entrepreneurship in Dutch agriculture of today. *Agricultural Economics*, 33(2), 229-238.
- FAO. (2003). Roles of Agriculture Project (ROA). Agriculture and Development Economics Division (ESA), FAO, Roma.
- Grashof-Bokdam, C. J., Cormont, A., Polman, N. B., Euge, P., West erhof, J. G. M., Frank, J. G. J and Opdam, P. F. M. (2017). Modelling shifts between mono- and multifunctional farming systems: the importance of social and economic drivers. *Landscape Ecol*, 32:595-607.
- Heringa, P. W., Van der Heide, C. M., & Heijman, W. J. (2013). The economic impact of multifunctional agriculture in Dutch regions: An input-output model. *NJAS-Wageningen Journal of Life Sciences*, 64, 59-66.
- Jankovic, S., Kuzevski, J., Tolimir, N., Berjan, S., El Bilali, H., Capone, R., & Tomic, V. (2013). Role of Extension Services in Promoting Multifunctional Agriculture and Integrated Rural Development in Serbia. *Extension Education Worldwide*, 141.
- Leakey, R. R. B., & Prabhu, R. (2017). Towards multifunctional agriculture—an African initiative. *Multifunctional agriculture: Achieving sustainable development in Africa*, 393-414.
- Maier, L., & Shobayashi, M. (2011). Multifunctionality: towards an analytical framework. *Organization for Economic*
- multifunctional agriculture. *Environmental modelling & software*, 75, 388-401.
- Marsden, T., & Sonnino, R. (2008). Rural development and the regional state: Denying multifunctional agriculture in the UK. *Journal of Rural Studies*, 24(4), 422-431.
- Marzban, S., Allahyari, M. S., & Damalas, C. A. (2016). "Exploring farmers' orientation towards multifunctional agriculture: Insights from northern Iran. *Land Use Policy*, 59, 121-129.
- Morgan, S. L., Marsden, T., Miele, M., & Morley, A. (2010). Agricultural multifunctionality and farmers' entrepreneurial skills: A study of Tuscan and Welsh farmers. *Journal of Rural Studies*, 26(2), 116-129.
- Pazek, K., Rozman, C., Majkovic, D., Turk, J., Kljajic, M., Skraba, A., & Prisenk, J. (2014). Assessment of multifunctional agriculture: application of selected multi-criteria methods in case of Slovenia. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, 20(5), 1008-1017.
- Peng, J., Liu, Z. C., & Liu, Y. X. (2014). Research progress on assessing multi-functionality of agriculture. *Chinese Journal of Agricultural Resources and Regional Planning*, 35(6), 1-8.
- Peng, J., Lv, H., Liu, Y., Chen, X., & Hu, X. (2015). International research progress and perspectives on multifunctional landscape. *Advances in Earth Science*, 30(4), 465-476.
- Pribadi, D. O., Zasada, I., Muller, K., & Pauleit, S. (2017). Multifunctional adaptation of farmers as response to urban growth in the Jabodetabek Metropolitan Area, Indonesia. *Jurnal of Rural Studies*, 55, 100-111.
- Ragkos, A., Theodoridis, A., & Batzios, C. (2015). Public awareness concerning the multifunctionality of Cypriot agriculture. *Agriculture and agricultural science procedia*, 4, 147-157.
- Sangkapitux, C., Suebpongsang, P., Punyawadee, V., Pimpaoud, N., Konsurin, J., & Neef, A. (2017). Eliciting citizen preferences for multifunctional agriculture in the watershed areas of northern Thailand through choice experiment and latent class models. *Land Use Policy*, 67, 38-47.
- Savari, M. (2019). Modeling Drought Effects on Sustainable Livelihoods of Small Scale Farmers in Rural Settlements of Kurdistan Province. *Journal of Spatial Analysis Environmental hazarts*, 6(2), 111-128.
- Schimmenti, E., Daddi, G., Ascianto, A., Borsellino, V., Di Gesaro, M., & D'Acquisto, M. (2016). Explorative study of multifunctional agriculture in a Sicilian inland area. *Italian Review of Agricultural Economics*, 71(1), 423-434.
- Seuneke, P., & Bock, B. B. (2015). Exploring the roles of women in the development of multifunctional entrepreneurship on family farms: an entrepreneurial learning approach. *NJAS-Wageningen Journal of Life Sciences*, 74, 41-50.
- Seuneke, P., Lans, T., & Wiskerke, J. S. (2013). Moving beyond entrepreneurial skills: Key factors driving entrepreneurial learning in multifunctional agriculture. *Journal of Rural Studies*, 32, 208-219.
- Van der Ploeg, J. D., Long, A., & Banks, J. (2002). Rural development: the state of the art.

- Van Huylenbroeck, G., Vandermeulen, V., Mettepenningen, E., & Verspecht, A. (2007). Multifunctionality of agriculture: a review of definitions, evidence and instruments. *Living reviews in landscape research*, 1(3), 1-43.
- Venema, G. S., Doorneweert, R. B., Oltmer, K., Dolman, M. A., Breukers, A., van Staalduinen, L. C., ... & Dekking, A. J. G. (2009). Wat noemen we verbrede landbouw? Verkenning van definities en informatiebehoeften. LEI Wageningen UR.
- Walford, N. (2003). Productivism is allegedly dead, long live productivism. Evidence of continued productivist attitudes and decision-making in South-East England. *Journal of Rural Studies*, 19(4), 491-502.
- Wilson, G. A. (2007). *Multifunctional agriculture: a transition theory perspective*. Cabi.
- Wilson, G. A. (2008). From 'weak' to 'strong' multifunctionality: conceptualizing farm-level multifunctional transitional pathways. *Journal of Rural Studies*, 24, 367-383.
- Yazdanpanah, M. (2018). Multifunctional Agriculture Paradigm; Rural Tourism, a key to sustainable employment development in rural areas. *Journal of Entrepreneurship in Agriculture*, 5(1), (In Farsi).
- Yu, M., Yang, Y., Chen, F., Zhu, F., Qu, J., & Zhang, S. (2019). Response of agricultural multifunctionality to farmland loss under rapidly urbanizing processes in yangtzeriver delta, china. *Science of the Total Environment*, 666, 1-11.

